

ZGODOVINA SLOVENSKEGA KNJIŽNJEGA JEZIKA

NASTANEK INDOEVROPŠČINE

Zaradi podobnosti med večino evropskih jezikov in nekaterimi azijskimi jeziki domnevajo, da je obstajal skupni jezik, ki naj bi ga govorili sredi 3. tisočletja pred Kristusom. S preseljevanjem naj bi se razširil iz Indije proti Evropi, ker pa so potem plemena začela izgubljati stik drugo z drugim so se jeziki začeli razvijati posebej, kljub temu pa so nekatere podobnosti opazne še danes.

Glede na razvoj delimo jezike na kentumske (zahodne) in satemske (vzhodne) jezike, glede na izgovorjavo besede 100.

KENTUMSKA SKUPINA:

- **GERMANSKI**
 - Nemški
 - Angleški
 - Nizozemski
 - Flamski
 - Danski
 - Norveški
 - švedski
- **ROMANSKI**
 - Italijanski
 - Furlanski
 - Retoromanski
 - Provansalski
 - Francoski
 - Španski
 - Katalonski
 - Portugalski
 - romunski
- **KELTSKI**
 - Irski
 - Bretonski
 - Velški
 - škotski
- **GRŠKI**

SATEMSKA SKUPINA:

- **INDIJSKI**
 - Hindujski
 - Urdujski
 - Bengalski
 - maratski
- **SLOVANSKI**
 - **V:** ruski, beloruski, ukrajinski
 - **Z:** poljski, Lužiško srbski, češki, slovaški
 - **J:** slovenski, hrvaški, srbski, makedonski, bolgarski
- **ARMENSKI**
- **ALBANSKI**
- **BALTSKI**
 - litovski
 - letonski
- **IRANSKI**
 - perzijski
 - kurdski
 - afganistanski

Ob indoevropski skupini je v Evropi razširjena še **UGROFINSKA SKUPINA** (madžarski, finski, estonski, laponski, karelski jezik), **BASKOVSKI JEZIK** (ostanek nekdanjega iberškega jezika v Baskiji pod Pireneji) in **TURŠKI JEZIK** (govorijo v evropskem delu turčije, 'otoki' tega jezika so se ohranili tudi v deželah, ki so bila nekoč del Turškega cesarstva).

PRASLOVANŠČINA

Razvila se je iz indoevropskega prajezika. Po razpadu te skupnosti (zaradi selitve) je imela tesnejše stike z indoiransko in germansko skupino, najtesnejšo povezavo pa je imela z baltovsko jezikovno družino. Domovina praslovanščine je bilo ozemlje med Baltskim in Črnim morjem (porečje Dnjepra, Dnjestra & Visle). Domnevno se je njen razvoj začel med 5. in 7. stoletjem pred Kristusom.

Nekatere značilnosti:

- Trd in mehčan izgovor soglasnikov (l, t, p : l', t', p')
- Dolgi ě (jat)
- Nosna samoglasnika ę in ǫ

NASTANEK SLOVENŠČINE

Predniki Slovencev so na današnje ozemlje prišli v 6. in 9. stoletju. Govorica se je počasi spreminjala a je ohranila nekatere posebnosti (dvojino). V Brižinskih spomenikih so glasovne značilnosti praslovanščine le deloma ohranjene → gre za zapis zgodnjega slovenskega jezika!!

STARA CERKVENA SLOVANŠČINA

To je bil knjižni jezik, ki sta ga oblikovala brata Ciril & Metod iz Soluna. K nam sta prišla oznanjat krščansko vero in sta prevedla bogoslužne knjige. Njuni rokopisi so bili zapisani v glagolici.

PANONSKA TEORIJA

Ciril & Metod sta prišla v stik tudi s predniki panonskih Slovencev → od njih prevzela v staro cerkveno slovanščino nekaj besed. KOPITAR & MIKLOŠIČ sta zato predvidevala, da je bila živa govorna podlaga stare cerkvene slovanščine govorica panonskih Slovencev → stara cerkvena slovanščina najstarejša zapisana slovenščina.

MAKEDONSKA TEORIJA

Vatroslav Jeglič in Vatroslav Oblak sta znanstveno dokazala, da je podlaga stare cerkvene slovanščine makedonsko narečje okolice Soluna (ta teorija se priznava še danes).

Vprašanja za maturo:

OBDOBJE PREDKNJIŽNEGA IZROČILA

- Obdobje pred Trubarjem (do 1550)

BRIŽINSKI SPOMENIKI

- 10. stoletje
- 3 besedila (1, 3- obrazca za splošno spoved & sta bila prirejena in predelana po latinski predlogi; 2- pridiga o grehu in pokori, pisan po nareku)
- najdeni v Freisingu in potem preseljeni v knjižnico v Münchnu
- nastali za časa freisinškega škofa Abrahama
- napisani med 972 in 1039 na zgornjem Koroškem
- pisani so v karolinški minuskuli (latinica) v privzdignjenem slogu
- tu je zapisana zgodnja slovenščina
 - 3 praslovanski e (e, jat, nosni e) v drugem Brižinskem spomeniku pisani z isto črko
 - ohranil nosni o
 - ni bilo več 2 polglasnikov ampak le en (zapisan z e ali i)
 - vplivi nemškega jezika
- **PRIDIGA O GREHU IN POKORI**
 - Najpomembnejše slovensko besedilo do izida prve slovenske knjige
 - Naštevanje, raba sopomenk & njihovo priredno združevanje, nagovori
 - Pridiga je polliterarna zvrst
 - HOMILIJA- pridiga, ki razlaga nauk iz Biblije

RATEŠKI ali CELOVŠKI ROKOPIS

- 14. stoletje
- očenaš, zdravamarija, apostolska vera
- pisan v gotici

STIŠKI ROKOPIS

- vsebuje več besedil, 4 v slovenščini (obrazec splošne spovedi, kitica velikonočne pesmi, predpridizni klic, molitev k Mariji)
- 15. stoletje
- v kitici velikonočne pesmi najdemo značilnosti dolenjskega jezika

STAROGORSKI ROKOPIS

- po vsebini podoben Rateškemu
- zdravamarija, apostolska vera & očenaš
- sledovi narečij → zapis nastal po starejši pisni predlogi

POSVETNI DROBCI

- Prisege mesta Kranja
- Zapise imen mesecev po slovensko v Škofjeloškem rokopisu
- Števniki v Videmskem rokopisu
- Zapis slovenske pesmi v Auerspergškem fragmentu

NASTANEK SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA (1. SLOVNICA, 1. PREVOD SVETEGA PISMA, SLOVAR 4 JEZIKOV)!!!

- Obdobje reformacije (16. stoletje)

TRUBAR

- Pisal je knjige ker so morali ljudje brati v svojem jeziku (nauk protestantov) in ker je bil v izgnanstvu (no mogel sam poučevat). Tako je širil vero
- Osnova knjižnega jezika → da ima narodno združevalno vlogo (trubarju je šlo bolj, da ljudje razumejo, ne toliko za jezik) → nacionalna zavest
- Abecednik & Katekizem (1550) sta bila pisana v gotici
- Ponovno sta bila izdana 1555 v svoji pisavi (trubariščici), ki sta jo potem preuredila Krelj in Bohorič → bohoričica
- Ta evangelij svetega Matevža, Cerkovna ordninga (cerkveni red- urejenost šol, cerkve), Ta celi testament, Hišna postila
- Za podstavo slovenskega jezika je vzel dolensko obarvani jezik ljubljanskega pridigarskega izročila

DALMATIN

- Prevod Biblije 1584
- Osnova- nemški prevod Erazma Rotterdamskega (uporabil pa je tudi prevoda iz latinščine in grščine)
- S tem se začne kulturnost naroda & to je tudi začetek različnih zvrsti

BOHORIČ

- 1584 prva slovnica slovenskega jezika Arcticae horuatae succisinae (Zimske urice proste)
- napisana je bila v latinščini v strokovnem razpravljalnem jeziku 16. stoletja
- zapisal je oblikoslovje
- opisal tudi črkopis (bohoričica- v uporabi 300 let)
- zapisal je oblikoslovje
- opisal tudi črkopis (bohoričica- v uporabi 300 let)

HIERONIM MEGISER

- slovar 4 jezikov (nemško- latinsko- italijansko- slovenski slovar)
- prvi slovar, kjer je bila uporabljena slovenščina
- njegov drugi slovar je Thesaurus Polyglottus (večjezični slovar)

PROTIREFORMACIJA & KATOLIŠKA OBNOVA

- po letu 1595 (17. & začetek 18. stoletja)
- KNJIŽEVNI ZASTOJ → prepovedane so bile vse protestantske knjige razen Biblije
- Hren je izdal le Evangelia inu listuvi
- Duhovniki morajo pisati enotno, medtem ko pridigajo lahko v pokrajinskem jeziku
- Edino izvirno delo: Italijansko- slovenski slovar Alasia Sommaripa- vsebuje tudi molitve v obeh jezikih

KATOLIŠKA OBNOVA → barok

- Cerkevna književnost
- Tiskajo evangelije in pridige
- V jeziku najdemo pokrajinske značilnosti
- Janez **SVETOKRIŠKI** (Tobija Lionelli): Sveti priročnik → značilnosti baročnih pridig (kopičenje pridevnikov, primere, mnogovezje, nagovor, retorična vprašanja, latinski citati...)
- Matija **KASTELEC**: Nebeški cilj (zbirka pridig)
- Oče Rogerij: Zmagoslavna nebesa (zbirka pridig)
- Oče Romuald: Škofjeloški pasjon

JAPLJEV, POHLINOV, GUTSMANOV IN VODNIKOV PRISPEVEK (RAZLIČICE KNJIŽNEGA JEZIKA)!!!

- Obdobje razsvetljenjstva → Akademija delavnih (uveljavitev slovenskega jezika v vseh slojih), Zoisov krožek
- Od 18. stoletja ne gre več za enotni jezik, ampak pišejo v pokrajinskih jezikih
 - Kranjskem- **Pohlin**: Kranjska gramatika 1768 (obravnava osrednji knjižni jezik)
 - Štajerski- Zelenko: Dvojezično pisana slovnica
 - Koroški- **Gutsmann**: Nemško- slovenska slovnica
 - Prekmurski- Kuzmič: Prevod nove zaveze
- Začel se je tudi razvoj posvetne dramatike- Linhart: Ta veseli da & Županova Micka

JAPELJ

- Prvi katoliški prevod svetega pisma
- Preveden po Vulgati (latinski prevod) in deloma po Dalmatinovi
- Jezik je bogatejši kot Dalmatinov
- Pojavljajo gorenjske besedne oblike)

VODNIK

- Začetnik umetnostnega (Pisanice, Pesmi za pokušino), strokovnega (Kuharske bukve, Babištvo) in publicističnega jezika (Lublanske novice, almanaha Mala & Velika pratika))
- Prevajal patente → razvijal slovensko upravno- pravno strokovno izrazje

KOPITARJEVA & ČOPOVA JEZIKOVNA NAČELA. ČRKARSKA PRAVDA!!

- 19. stoletje

KOPITAR

- jezikoslovec in cenzor (za slovanske in grške jezike)
- prva znanstvena slovnica v nemščini: Glagolita Clozianus (govoril Brižinskih spomenikih s komentarji, zagovarja panonsko teorijo)
- literatura za izobražence naj bi bila pisana v nemščini
- literatura za preproste ljudi v slovenščini
- pesniki naj bi se zgledovali pri ljudski poeziji
- prvi postavil zahtevo po enotnem knjižnem jeziku
- zahteval tudi nov črkopis (vsaka črka en glas)

ČOP

- znal je 19 jezikov
- prvi literarni zgodovinar, ki je razdelil književnost po obdobjih
- po njegovem, naj bi tudi izobraženci brali v slovenskem jeziku- samo na ta način lahko kultiviramo jezik
- pesniki naj bi se zgledovali pri umetni evropski poeziji (ne več pri ljudskem slovstvu) → uresničil Prešeren

ČRKARSKA PRAVDA

- višek je dosegla 1833
- sodelovali so Kopitar, Danjko, Metelko : Čop
- metelčica- nekaj črk ohranil iz bohoričice, nekaj zamenjal s svojimi črkami (predvsem cirilskimi- za sičnike in šumnike), posebna znamenja za h, šč, lj & nj → vse skupaj je izgledalo precej neestetsko
- prepovedali so jo 1833
- danjčico so v šolah prepovedali 1838
- bohoričica je bila v veljavi do 1845, ko je bilas (zaradi Ilirizma) sprejeta gajica

PROGRAM ZEDINJENE SLOVENIJE, ILIRIZEM, NOVE OBLIKE!!

- **PZS** → 1848, prvi slovenski politični program, zahtevali so ga izobraženci društva Slovenija na Dunaju; svobodna raba slovenščine , ki naj bo enakovredna nemščini

ILIRIZEM

- Združitev slovenskega, hrvaškega in srbskega jezika v enoten ilirski jezik (potem bi obstajali 4 slovanski jeziki: ruski, poljski, češki in ilirski)
- Čop & Prešeren sta ilirščino zavrnila
- Da smo sprejeli nov črkopis (gajico) po mirni poti je Bleiweisova zasluga → v Kmetijskih in rokodelskih novicah je objavljala članke v bohoričici in gajici od 1843

NOVE OBLIKE

- am → om (jelenam → jelenom)
- iga → ega (njegoviga → njegovega)
- inu, de, kir → in, da, ker
- š → šč (besediše → besedišče)
- izguba polglasnika v nekaterih besedah (vrt, prt, krt)
- nuti → niti (dvignutu . → dvigniti)
- besedna umetnost v slovenščini

SLOVARSTVO V DRUGI POLOVICI 19. STOLETJA

- prvi zahteval uporabo slovenščine v OŠ Slomšek (uvajal trivialke)
- v uradih se pojavi slovenščina od 1867
- v srednjih šolah 1905 (prva je bila Škofijska gimnazija v Šentvidu)

CIGALE

- pravnik & jezikoslovec
- največ zaslug za postavljanje temeljev slovenskemu strokovnemu izrazju
- kot dopolnilo k slovarju je napisal še Znanstveno terminologijo s posebnim ozirom na osrednja učilišča

PLETERŠNIK

- nemško- slovenski slovar v katerem je upošteval tudi narečja pa tudi stare besede od Trubarja naprej → osnova za znanstveno raziskovanje jezika
- tako se je slovenščina postavila ob bok omikanim jezikom

LEVSTIKOV IN JANEŽIČEV PRISPEVEK K RAZVOJU SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

LEVSTIK: Napake slovenskega pisanja

- Bil je urednik časopisa → določal je časnikarski jezik → iz člankov je izpisoval napake in podajal rešitve, kako jih odpraviti.
- Začel je pisati Nemško- slovenski slovar a ga ni dokončal
- Bil je zagovornik Panonske teorije → uporabljal je besede stare cerkvene slovanščine (ker je mislil da je to osnova slovenščine)
- Tragedije Tugomer → začetnik dramskega jezika

JANEŽIČ

- Izdajal je časopis Slovenski glasnik, v katerem so izhajala dela slovenskih pisateljev.
- Izdal je Slovensko slovnico s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence
- Popolni ročni slovar slovenskega in nemškega jezika.

RAZVOJ KNJIŽNEGA JEZIKA, POSEBEJ GOVORNEGA, V 20. STOLETJU (ŠKRABEC, RAMOVŠ, LEVEC)

ŠKRABEC:

- napisal je prvo knjigo o slovenskem pravorečju (kako se izgovarjajo slovenske besede):
O glasu in naglasu slovenskega knjižnega jezika
- Problem: -l na koncu besed (držal se je načela: govori tako, kakor pišeš)

LEVEC: prvi slovenski pravopis

- Prvi slovenski pravopisni priročnik v samostojni knjigi

RAMOVŠ:

- Konzonantizem (predstavil slovenski soglasniški sistem)
- Kratka zgodovina slovenskega jezika (razvoj slovenskih soglasnikov)
- napisal je prvo knjigo **o slovenskih narečjih** (jih razdelil na 40 narečji in 7 narečnih skupin)
- načrt za etimološki slovar in veliki slovar slovenskega jezika

BREZNIK:

- slovenska slovnica za srednje šole
- bolj dosledno se je ukvarjal s skladnjo
- drugi slovenski pravopis (1920)

TOPORIŠIČ:

- Slovnica 1976
- prva Strukturalistična slovnica
- Enciklopedija slovenskega jezika
- Slovenski knjižni jezik 1- 4

TEMELJNI SODOBNI JEZIKOVNI PRIROČNIKI

- SSKJ
- slovnica 1976
- terminološki slovar
- slovar tujk
- enciklopedija slovenskega jezika
- odzadni slovar (pripon)
- etimološki slovar
- pravopis 2001